

SCHOOLBESTUUR VORMEN SAMEN MET EN IN OPDRACHT VAN RELIGIEUZEN: “entre métier et mission”¹

INLEIDING – “Ik probeer niet hetzelfde te doen als mijn voorgangers. Ik wil alleen datgene nastreven waarnaar ook zij streefden.”²

In de besprekingen rond bestuurlijke schaalvergroting komt meermaals de vraag naar voren wat de eigenheid kan zijn van scholen ingericht en bestuurd door congregaties. Doen zij dan niet wat alle schoolbesturen doen?

De vraag is terecht en vraagt om een grondige en genuanceerde reflectie. Een dubbele leeswijzer is daarbij nodig.

Ten eerste - Het is geenszins de bedoeling een vergelijking te maken met andere schoolbesturen, noch kan er sprake zijn van enige ranking.

Dit is geen claim op uniciteit, want andere schoolbesturen kunnen evenzeer stellen “Dat doen wij ook”. Wel willen we elementen aangeven die kunnen bijdragen tot het nader bepalen van de eigenheid van deze schoolbesturen en hun pedagogische werking. Daarbij mogen we stilstaan en verwijlen bij de spirituele goudaders die onze religieuzen zijn, met wie lekenmedewerkers samen op weg gaan. Hun levensverhalen zijn als schatkamers van doorleefd charisma, spiritualiteit en levenswijsheid.

Evenmin is dit een *oratio pro domo*. Integendeel, we hebben om vele redenen in deze geseclariseerde tijd verschillende stemmen nodig die het gegeven “katholieke dialogeschool” willen vitaliseren in onze scholen. Ook het Vlaams Lasalliaans Perspectief roept terecht op om de verscheidenheid van het christelijk charisma in het katholiek onderwijs te behouden³.

Naast het hiërarchische element in de kerk (diocesen, parochies, federaties, gewijde ambten en leken-medewerkers) is er het charismatische van ordes en congregaties. Reeds Johannes-Paulus II merkte op dat beide nodig zijn voor de vitaliteit in de kerk: de kerk ademt uit beide longen.

En ook al gaat het in het volgende citaat om één specifieke traditie, volgende passus geeft de vraagstelling goed weer: “Hoe kunnen we er, in deze gewijzigde context, voor zorgen dat die benedictijnse spiritualiteit, die op zovele domeinen haar waarde heeft bewezen, een ware leidraad blijft en vaste grond biedt aan wie in onze school opgroeit? (...) Het is wel duidelijk dat, nu de monastieke aanwezigheid op school verminderd is, we bewuster en meer doordacht zullen moeten zoeken naar manieren om de benedictijnse spiritualiteit te koesteren en waar te maken.”⁴ En ook in de recent uitgegeven versie van het salesiaanse opvoedingsproject lezen we: “De leefwereld van Don

¹ Uitspraak ontleend aan Christiane Conturie, *Enseigner avec bonheur, Pédagogie et spiritualité*, Condé-sur-Noireau, Parole et Silence, 2004, pp. 180 – zie pag. 14.

² Citaat van de Japanse dichter Matsuo Basho, die een rondtrekkend bestaan leidde in de 17de eeuw.

³ VLP, *Onderwijs met toekomst, opvoeden in het spoor van J.-B De La Salle*, VLP-Cahier, 8, s.a., p. 39.

⁴ Aldus Marc Lonneville in het inleidend woord van het boek van Vena Eastwood OSB, *Benedict rules*, Abdijsschool Zevenkerken, 2010, pp. 420.

Bosco is niet de onze. Wat hij ons leert over opvoeden en het omgaan met jongeren vraagt om een vertaling naar onze tijd en onze context. Het salesiaanse project wordt je dus zomaar niet in bewaring gegeven. Je gaat ermee in gesprek vanuit eigen ervaringen, achtergronden en deskundigheid. Dat wederzijdse verrijksproces vernieuwt telkens opnieuw de traditie. Vandaag ben jij Don Bosco's hart en handen voor jongeren.”⁵

Ten tweede – Een duidelijk aanwijsbaar kenmerk van de werking is het feit dat de congregatie, in samenwerking met haar schoolbesturen, zelf initiatieven ontwikkelt rond themata als identiteit en inspiratie, pastoraal en bestuurswerking. Hierbij is het eigen project en het verhaal van de stichter manifest aanwezig. Dit blijvend thematiseren en er voldoende aandacht aan schenken is een activiteit waarin geïnvesteerd wordt, zowel met mensen als met middelen.

Voorbeelden hiervan zijn studiedagen, website, nieuwsbrieven en andere communicatie, werking met directiegroepen, klasbezoeken, vormingstrajecten voor jonge/nieuwe leerkrachten, het moreel en financieel ondersteunen van pastorale projecten, voordrachten, culturele en muzikale initiatieven, het samenbrengen van besturen en directies rond het project,...

Kerkjuridische grondslag

Het wordt wel eens vergeten, maar verscheidene documenten van het tweede Vaticaans Concilie hebben het over christelijke opvoeding en onderwijs. Meteen is duidelijk dat het bestaansrecht van eigen congregationale schoolbesturen niet in twijfel kan getrokken worden. Zo lezen we in het Decreet *Christus Dominus* over het herderlijk ambt van de bisschoppen in de Kerk, onder nummer 35: **“Ook katholieke scholen van religieuzen staan onder het gezag van de plaatselijke bisschoppen ten aanzien van de algemene inrichting ervan en met het oog op een waakzaam toezicht, *al blijft daarbij het recht van de religieuzen bestaan om zelf deze scholen te besturen.*”⁶** Het moge duidelijk zijn dat geen enkele organisatorische herstructurering dit belangrijke grondrecht kan vervreemden.

Als we het dan hebben over de vernieuwde organisatie “Katholiek Onderwijs Vlaanderen”, kan het niet anders dan dat de koepel de ruimte en het vertrouwen schenkt aan de congregationale besturen om binnen de nieuwe structuur verder volwaardig aanwezig te zijn – deze besturen betalen ook volwaardig hun bijdrage! - en de werking vanuit een welbepaalde visie en project verder gestalte te geven.

Kenmerken die bijdragen tot de eigenheid

De tekenen van de tijd lezen

Iedere tijd opnieuw gaan religieuzen in op uitdagingen om de samenleving te humaniseren. Vanuit een welbepaald charisma werden zo projecten opgezet om scholen te stichten, kwetsbare jeugd te begeleiden, armen, fysisch en mentaal zieken en bejaarden te verzorgen. Naar het woord van Henri Nouwen zijn religieuzen op die manier *“een levende heenwijzing”⁷*. Verder bouwend op die grondhouding proberen we kinderen en jongeren van vandaag én hun gezinnen te begrijpen in hun huidige leefpatronen en het project voortdurend te herlezen in het licht daarvan. Want, zoals

⁵ *Opvoeden met Don Bosco als gids en tochtgenoot*, Don Bosco Vorming & Animatie, 2015, pag. 20.

⁶ *Christus Dominus*, nr. 35 – te lezen op pagina 182 van de uitgave *Constituties en decreten van het tweede Vaticaans oecumenisch concilie*, Leusden, Stichting Ark, 1995.

⁷ Henri Nouwen, *Een levende heenwijzing*, Den Haag, J.N. Voorhoeve, 1981, 72 pagina's.

Christiane Conturie schrijft⁸, *“une école, ce n’est pas des murs, mais des visages.”* Voor alles dwingen de religieuzen ons daardoor om verder te zien dan de structuren en de organisatievorm. Deze zijn geen doel op zich, maar kunnen enkel ten dienste staan van het project: geen actie zonder missie! In de visietekst van de Broeders van Liefde⁹ luidt het: *“Maar men heeft oog voor het nieuwe en onvermoed andere dat zich aandient. In gelovige termen: men richt de blik op de ‘tekenen des tijds’, op de ‘sporen van God’ en op het ‘waaien van de Geest’ zoals die zich vandaag laat voelen.”*

Gastvrijheid beoefenen

Vanuit hun eigen spiritualiteit – zowel in de regel van Benedictus als van Augustinus – beoefenen de religieuzen de gastvrijheid. Tot op vandaag vervullen kloosters en abdijen de rol van ‘teder asiel’, niet omdat het zo moet, maar vanuit een diepe overtuiging dat het Christus zelf is die verwelkomt wordt. Zo zegt het Sint-Benedictus in de Regel onder hoofdstuk 53: *“Alle gasten die zich onverwachts aandienen, moeten ontvangen worden als waren zij Christus, want zelf zal hij zeggen: ‘Ik was vreemdeling en jullie namen Me op’.”* Op een symposium¹⁰ drukte prof. Dr. P. Nissen het als volgt uit: *“Om dit te kunnen doen¹¹, is het belangrijk dat religieuze gemeenschappen gastvrijheid praktiseren, zodat zij zich kunnen voeden met verhalen vanuit de ervaring van het leven. Die gastvrijheid moet in beginsel zonder voorbehoud zijn. Dat wil zeggen: aan de gasten moet niet om een doopbewijs of een bewijs van goed gedrag gevraagd worden. Een religieuze leefgemeenschap moet in het klein zijn wat de kerk in het groot moet zijn: een plek voor iedereen.”* Voor congregationale schoolbesturen is dit een sterk appèl om onze directies en schoolteams blijvend aan te zetten tot deze vorm van gastvrijheid.

Luisteren naar de eigen traditie en inspiratie en deze blijvend vernieuwen

Zoals al bij de inleiding gezegd, zijn de religieuzen en hun medewerkers zich sterk bewust van het feit dat traditie geen star begrip is: het Latijnse *tradere* is een werkwoord! Ook hier kan een gezagvolle bron geciteerd worden, nl. opnieuw uit een conciliedecreet¹²: *“De aangepaste vernieuwing van het religieuze leven omvat tegelijk zowel een voortdurende terugkeer naar de bronnen van ieder christelijk leven en naar de oorspronkelijke inspiratie van de instellingen, als de aanpassing daarvan aan de gewijzigde omstandigheden. (...) Het strekt juist tot welzijn van de kerk dat de instellingen hun eigen bijzondere aard en taken bezitten. Daarom dient men de geest en de eigen bedoelingen van de stichters alsook de gezonde tradities getrouw te herkennen en te handhaven. Samen vormt dit alles het erfgoed van iedere instelling.”* (eigen onderstreping) Wat een prachtige, uitdagende en omvattende opdracht! Voor schoolbesturen die gelinkt zijn aan congregaties is dit de grond van hun bestaan, en tevens de *core business*. Deze kernidee wordt trouwens herhaald in een recent interview met kardinaal João Bráz de Aviz in het christelijk opinieweekblad *Tertio*¹³: *“Zoals het concilie aangaf, dienen ze (= de religieuzen) telkens terug te keren naar het charisma dat hun stichter beoogde, al*

⁸ Christiane Conturie, *Enseigner avec bonheur. Pédagogie et spiritualité*, Condé-sur-Noireau, Parole en Silence, 2004, p. 25.

⁹ *Verdiepen wie we zijn, Visietekst 2015 – 2018*, Provinciaal der Broeders van Liefde, april 2015, pag. 15.

¹⁰ Symposium “Orthodoxie en belevend geloven” te Tilburg op 7 september 2006, n. a.v. het gouden priesterjubileum van Ton Baeten, ere-abt van de Norbertijnenabdij van Berne (NL).

¹¹ Bedoeld wordt: om gehoor te geven aan velen, want het luisteren is een grondhouding van de religieus.

¹² Decreet *Perfectae caritatis*, nr. 2 – te lezen op pagina 193 van de uitgave *Constituties en decreten van het tweede Vaticaanse oecumenisch concilie*, Leusden, Stichting Ark, 1995.

¹³ Zie *Tertio* nr.832 van 20 januari 2016, pag. 4.

moeten religieuzen tegelijk nagaan hoe ze de eigenheid actualiseren en vertalen naar hun tijd en cultuur.” In de vele bewegingen van herstructurering en schaalvergroting zal het derhalve een grote uitdaging zijn om die eigenheid kansen te geven in een grotere setting. Zo stelt Bert Smits in een recent artikel over schaalvergroting in het onderwijs onomwonden¹⁴: *“Daarnaast dreigen de identiteit van een school en dus haar ‘specificiteit’ of onderscheidend vermogen te vervagen.”* Congregaties en hun besturen zijn zich ten eerste bewust van dit gegeven en stemmen graag in met de opdracht die daaruit voortkomt en die aldus verwoord wordt door theoloog Bert Roebben¹⁵: *“Voor mij is het duidelijk dat kerken en religieuze gemeenschappen een belangrijke inspirerende rol te vervullen hebben: zij moeten hun bronnen van geleefde en gelukte spiritualiteit openen zodat velen zich eraan kunnen laven, zonder dat mensen het gevoel krijgen te moeten behoren tot de brongemeenschap in kwestie.”*

Het opvoedingsproject van de Zusters van Berlaar verwoordt het kort en krachtig: *“Vandaag willen wij, in respect voor de stichters, onderwijs verschaffen aan de jongeren van nu.”*¹⁶

Het is op zijn minst opmerkelijk dat in de publicatie van Karen Germeys e.a. naar drie elementen verwezen wordt als het gaat om de bronnen waaruit men als katholiek geïnspireerde school kan putten: Bijbelse en theologische bronnen, het kerkelijk denken over opvoeding en onderwijs en spirituele tradities en referentiefiguren. Bij dat laatste citeren we¹⁷: *“Vaak is een bepaalde spiritualiteit verbonden met het levensverhaal van een bepaalde stichter of referentiefiguur die het verhaal van Gods liefde concreet maakt voor zijn of haar situatie. We kunnen terugvallen op deze geïnspireerde figuren die zelf geïnspireerd werden door Jezus Christus. Denk bijvoorbeeld aan Augustinus, Benedictus, Bernardus van Clairvaux, Ignatius van Loyola, Don Bosco...: allen hebben zij in hun spiritualiteit een rijke erfenis nagelaten die ook pedagogisch relevant is.”*

Communio bevorderen

Jeugd vandaag heeft een soms bevreemdende vorm van gemeenschap vormen: typerend is het beeld van enkele jongeren op een bank op de speelplaats. Ze wisselen geen woord met elkaar, maar zijn sterk gefocust bezig met hun iPhone. Ze hebben wel contact, maar niet met iemand die ook lijfelijk aanwezig is. *Communio* is een kernbegrip in het religieuze leven. Het feit dat kloosters en abdijen de aanvragen voor bezoeken, stiltedagen en retraites amper kunnen volgen, leert ons dat daar een geheel andere vorm van ‘gemeenschap vormen’ heerst die we moeten uitdragen. Het is deze vorm van gemeenschapsopbouw die echt inspirerend en opvoederend kan werken naar allen die in onze scholen leren en werken. Als christelijke gemeenschap mag dit ook veruitwendigd worden in tekenen zoals de aanwezigheid van een gebeds- of stille ruimte, kruistekens, het logo van de school, ...

Het Vlaams Lasalliaans Perspectief verwoordt het aldus: *“Voor een christelijk geïnspireerde school is onderlinge verbondenheid, in genegenheid, een toetssteen voor waarachtigheid. Een associatie in*

¹⁴ Bert Smits, *Schaalvergroting in het onderwijs: scholen op mensenmaat in Impuls*, jaargang 46, nr. 2 (oktober – december 2015), pp. 81 – 91.

¹⁵ Bert Roebben, *De speelruimte van het geloof*, Leuven, Davidsfonds, 2009, pag. 39.

¹⁶ *Hart van God op aarde zijn*. Christelijk opvoedingsproject van de secundaire scholen van de Zusters van Berlaar, Berlaar, tweede druk, 2006. Zie ook www.zusters-berlaar.be.

¹⁷ Karen Germeys, *Als professionaliteit en opvoedingsproject elkaar raken... Competenties van leerkrachten in scholen met een katholiek geïnspireerd opvoedingsproject*, KAHO Sint-Lieven, s.a., pag. 69.

naam van de Geest die alle leven bezielt.”¹⁸ In continuïteit met de Lasalliaanse traditie, wil het netwerk van het VLP directies en leerkrachten blijvend inspireren en aanspreken.

Communio bevordert de eenheid. Een belangrijk gevolg is dan ook dat scholengroepen voor congregaties en hun besturen enkel zin kunnen hebben als zij niet alleen de *gelijkvormigheid* nastreven, maar ook en vooral de *eenheid*.

Herauten van vreugde en hoop

In het hoger geciteerde werk van Christiane Conturie geeft zij een beklijvend stukje weer uit een paper van Safia, een meisje van het laatste jaar¹⁹. Deze leerling legt de gespletenheid van de wereld die zij rondom zich ziet, pijnlijk scherp open. En ze dreigt het op te geven: *“Fatiguée, cette lycéenne va se coucher, car, seul on ne change pas le monde. Seul, on ne peut rien faire que pleurer.”* Conturie antwoordt met vragen: *“Quel sens donnons-nous aux savoirs scolaires que nous transmettons? Quelles perspectives d’avenir proposons-nous dans un monde désenchanté? Quelles convictions savons-nous, osons-nous, partager?”* Met andere woorden: enkel het aanbieden van een horizon van hoop kan een antwoord bieden. In de loop van hun geschiedenis hebben congregaties blijk gegeven van sterke veerkracht, ook op de moeilijkste momenten, om vanuit hun geloof vol te houden en door te gaan: zo kunnen ze tot op vandaag rolmodel zijn. Of zoals Bert Roebben het uitdrukt²⁰: *“De lens van de hoop is naar mijn oordeel de standaardlens waarmee een onderwijzers naar de werkelijkheid kijkt”*. Dit is stevig materiaal voor het opvoedend project in onze scholen, want het stimuleren van een positief (en realistisch) zelfbeeld wordt beschouwd als een centrale pedagogische doelstelling van onderwijs²¹. Het mag bijgevolg niet verwonderen dat ook de laatste paragraaf van het reeds geciteerde opvoedingsproject van de salesianen²² als titel draagt: *Een pedagogie van de hoop*.

Het huis is nooit af

Religieuzen hebben vaak iets avontuurlijks: stichtingen in binnen- en buitenland werden aangevat zonder enige bestaanszekerheid. Zij doen aan vooruitgangdenken en meten veel minder vooraf wat er wel allemaal zou kunnen gebeuren. Nooit is er sprake van stilzitten of gemakzucht. Het dynamische van het charisma behoedt voor een te grote hang naar institutie en zekerheid. Deze afkeer om in vaste kaders te denken deed religieuzen vaak vrijmoedig spreken, wat niet steeds in dank werd aangenomen. Toch is dit ‘in de tegenstroom staan’ belangrijk, en mag het ook een kenmerk zijn van de huidige congregationale besturen.

Met wijde blik: mondiaal

De ondernemingszin en vrijmoedigheid waarvan sprake deed religieuzen al vlug uitzwermen over de hele gekende en onbekende wereld. Met vaak weinig middelen en in eerder benarde omstandigheden, maar met wijde blik reisden ze de wereld rond en brachten zij het ideaal van de missionering in onderwijs, scholing en gezondheidszorg tot in de verste uithoeken van onze planeet.

¹⁸ O.c. (zie voetnoot 3), pag. 19.

¹⁹ Christiane Conturie, o.c., pag. 125 -127.

²⁰ Zie zijn artikel in *Identiteit in-zet*, red. Johannes Claeys en Kris Vanspeybroeck, Antwerpen-Apeldoorn, Garant, 2011, pagina’s 245 – 253.

²¹ Zie o.a. Karl Baert e.a., *625 onderwijsbegrippen*, Brugge, die Keure, 2015, pag.236.

²² Zie reeds voetnoot 4; ditmaal pag. 44 – 45.

Terwijl het westen vandaag zelf zo worstelt met de grote gelaagdheid van diverse bevolkingsgroepen in onze samenleving, werken zij reeds lang aan inculturatie. Het is belangrijk dat wij deze wereldwijde blik behouden, en jongeren leren smaak krijgen voor het kleurrijke palet op onze aardbol. Hier ligt een dankbaar terrein voor het aanleren en beleven van de *caritas*, in de inzet van onze leerlingen voor doelen in binnen- en buitenland.

Hoogstaande organisatievorm

Niet zonder reden behouden we dit item als laatste. Immers, daarmee willen we aangeven dat bovenstaande elementen eerst komen, en dan hun bedding moeten vinden in een ordentelijke organisatie. Maar ook daarin zijn de huidige congregationele schoolbesturen schatplichtig aan de pioniers. De groei van vele congregaties leidde tot een uitgesproken en onderbouwde organisatiestructuur met een regel, constituties en goedkeuringen van de kerkelijke overheid. Vanuit een algemene leiding/bestuur/generalaat deinde deze structuur uit over de verschillende stichtingen en talrijke afdelingen. Verregaande netwerking was het gevolg, want voor het bestuur van de congregatie is de eenheid rond charisma en constituties als de levensnoodzakelijke zuurstof voor het welzijn van alle leden. Welnu, de schoolbesturen die hieruit zijn voortgekomen hebben deze degelijke organisatiestructuur behouden of overgenomen, zonder dat daarbij de aandacht voor de eigen spiritualiteit en identiteit verloren ging. De VZW-wet van 1921 bleek daarbij een instrument bij uitstek om dit dubbel doel – organisatie en inspiratie – te verankeren. Vele van deze religieuze instituten investeren bovendien al tientallen jaren in het aantrekken van professionele medewerkers voor het bestuurlijk kader, zowel in de zorgsector als in het onderwijs.

Epiloog

Het aanreiken en uitdiepen van de hierboven beschreven elementen brengt hopelijk enig licht op wat de eigen en specifieke inbreng kan zijn van congregationeel geïnspireerde schoolbesturen en hun pedagogische werking. Binnen het grote geheel van het katholiek onderwijs willen zij ook in de toekomst een eigen bijdrage blijven leveren aan de vorming en opvoeding van kinderen en jongeren. Net zoals alle andere vormen van confessioneel onderwijs, is ook het onderwijs van congregaties ***onderwijs met toekomst***.

De leden van het Onderwijscomité van de Religieuzen (OCR) – februari 2016.